

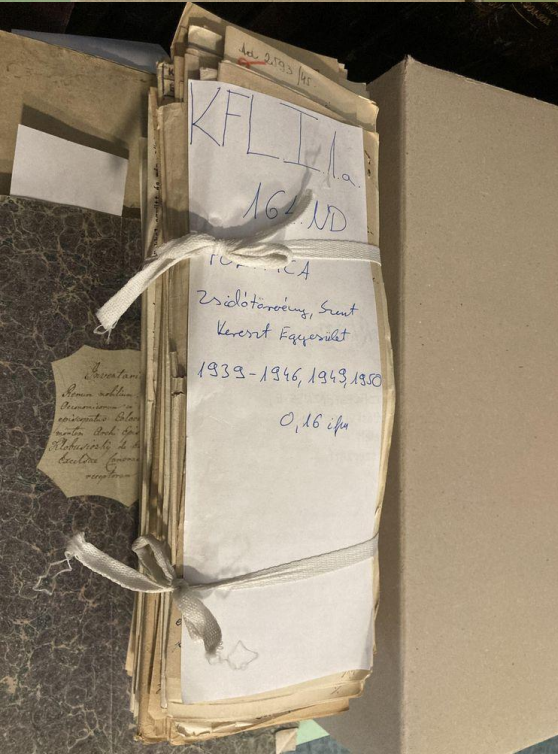
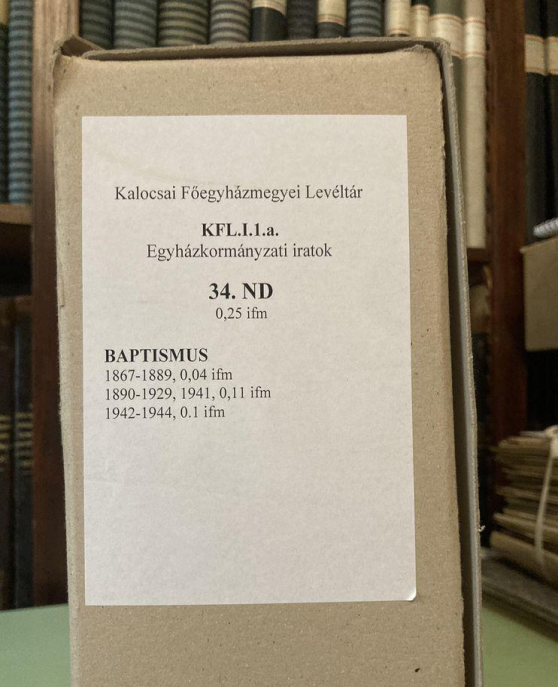

IZRAELITA NŐI SORSOK A BÁCSKÁBAN

Lakatos Adél (levéltáros, KFL)
Szabadkai Levéltári Nap, 2024. szeptember 20.

AZ ELŐADÁS FORRÁSAI A KALOCSAI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁRBAN

- A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban több forráscsoport is érinti az egyházmegye területén élt zsidóságot. Ez a sokrétű forrásanyag számos adalékkal gazdagítja az egykori bácskai zsidó közösséghez tartozó nők történetét is. Feltárásukkal egyéni életutak, női sorsok és családtörténetek rekonstruálhatóak.
- Az *Acatolica* egyházkormányzati címszó alatt az érsekség területén élt másvallásúakkal, mint pl. az izraelita közösségekkel kapcsolatos, az érseki hatósághoz küldött jelentéseket és leveleket őriz a Levéltár.
- A *Baptismus* egyházkormányzati címszó alatt többek között izraeliták vallásváltoztatással járó kérvényeit is megtalálhatjuk, melyek gyakorlatilag a 19. században végig, az 1867. évi, a zsidóság teljeskörű emancipációját kimondó törvény után is jellemzőek voltak.
- *Conversio* egyházkormányzati címszó alatt szintén találhatunk izraelita vallásváltoztatással kapcsolatos iratokat is.
- A zsidótörvények által sújtott kikeresztelkedettek védelmével és támogatásával foglalkozó Szent Kereszt Egyesület fővédnöke Zichy Gyula kalocsai érsek volt. Iratanyaga a *Politica* megnevezésű egyházkormányzati címszó alatt található. Az egyesület sokszor életmentő tevékenységében több, katolizált nő is részt vállalt.

A MEGKERESZTELKEDÉSEK HÁTTÉRÉBEN ÁLLÓ OKOK

- A személyes motivációk és az egyéni életutakat befolyásoló történelmi események egyaránt tetten érhetőek egy-egy keresztelkedési kérelem háttérében
- A személyes okok között gyakran találkozhatunk a család, a szűkebb környezet pozitív, vagy elutasító attitűdjével. A traumatikus élmények (gyermek elvesztése, ostrom-hadi helyzet), hivatali előrejutás, a változó női szerepek, az egyéni boldogulás reménye, a házasságkötés, katolikus iskolai tanulmányok végzése is fontos szempont lehetett. Izraelita nők esetében az egyik leggyakrabban megfogalmazott ok a házasságkötés volt. A leendő férj és családja sok esetben elvárta, hogy a jövőbeli feleség felvegye férje vallását. Ilyen esetekben kérvényezték a keresztség felvételét, melyre az illetékes rabbinál való kijelentkezés, a megfelelő hitoktatás és meghatározott próbaidő után került sor. Ezek voltak azok az ún. alaki feltételek, melyeket az érintetteknek el kellett fogadniuk. Ez alól csak az 1930-as évek végétől, a zsidóság jogfosztását hozó zsidótörvények elfogadásától adott felmentést az Érseki Hivatal. Az 1941-1944 közötti vészidőszak idején a vallásváltoztatással járó kérések tömegessé váltak.
- A világtörténelem eseményei, és különösen a II. világháború idején a zsidóság fokozatos jogfosztottsága, kiszolgáltatottsága felerősítette ezeket a folyamatokat.
- Az 1941-1944 közötti vészidőszak idején a bácskai településekről benyújtott keresztelési kérelmek száma megsokszorozódott. Az 1944. évi átkeresztelések nagy része április-májusban történt. 1944. május 9. Ijjas József érseki biztos jelentése Szabadkán, a Szent Teréz plébánián valóságos „kikeresztelési üzem” működött.

Malenovits István

Levele az Érseki Szentszékhez
1845. május 1.

EHRlich MÁRIA ÉS TESTVÉRE, MÓZES MEGKERESZTELKEDÉSE

- A Baptismus egyházkormányzati címszó alatt szereplő magyar nyelvű levelezés.
- A vallásváltoztatás háttérében szerelem, házasságkötés és nehéz anyagi helyzet állt.
- A levelek írója: Kelle Ernő zombori plébános. A második levél születése idején már espereskerületi jegyző. Címzett: az Érseki Szentszék.
- Történet: a katolikus Malenovits István asztaloslegényként a kor szokása szerint több városban is megfordult. Majd Szegedre érkezett, ahol megbetegedett és heteken át súlyos állapotban feküdt. A magáról már alig tudó Malenovitsot a szomszédságban cselédként szolgáló 19 éves izraelita hajadon, Ehrlich Mária szánta meg és kezdte el ápolni. Ehrlich Mária hódmezővásárhelyi származású volt. Apja, Ehrlich Lőrinc nagy szegénységben élt. Ezért volt szükséges Máriának cselédként munkát találnia. Miután Malenovits István felgyógyult, a fiatalok egymásba szerettek. Malenovits megkérte Ehrlich Mária kezét, aki igent mondott neki. Ekkor hazatértek a fiú szülőföldjére, Zomborba. Malenovits feleségül kívánta venni Ehrlich Máriát
- A plébános segíteni szeretett volna. Az ügyben kikérte a Érseki Szentszék véleményét. A válaszban a szentszék kifejtette, hogy katolikus nem köthet házasságot zsidóval. A továbbiakban a plébános vigyázzon, hogy nehogy hasonló botrány legyen Zomborban. A szentszék véleménye szerint a legjobb lenne, ha a lány megkeresztelkedne. Ugy tűnt, hogy Ehrlich Mária ragaszkodott hitéhez, és nem akart megkeresztelkedni. A fiú pedig kész volt áttérni a lány hitére, csak hogy egybekelhessenek.
- Egy következő levélváltásból azonban kiderül, hogy a keresztelőre mégiscsak sor került Zomborban.

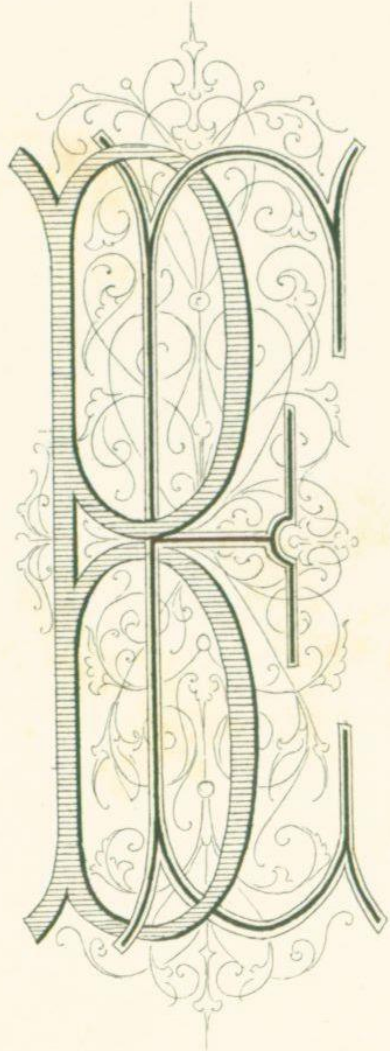
EHRlich MÁRIA ÉS TESTVÉRE, MÓZES MEGKERESZTELKEDÉSE

- Egy következő levélváltásból azonban kiderül, hogy a keresztelőre mégiscsak sor került Zomborban. Majd a házaspár Nagybaracskára költözött. Ide fogadták be Ehrlich Mária 16 éves testvérét, Mózeset. Mózes velük élve egy idő után maga is kérte felvételét a katolikus egyházba. A nagybaracskai plébános 18 éves koráig nem volt hajlandó őt megkeresztelni. Így ismét a zombori Kelle Ernőhöz fordultak, akiben jól látszik a levélből, hogy mennyire nagy bizalmuk volt. Itt került sor tehát 1847-ben Ehrlich Mózes megkeresztelésére.

Mulirottak ezennel bizonyítjuk: miképen mai alólent napon
János Csongrád Vármegyében kebelereti "Hold-mező" társaság
helyen lakozó örege Ehrlich Lőrincz hebernek 16 éves
Mózes fia, testvérének született Ehrlich Mária: és en-
nek fősze Malerovicz Ábránnak tárvaságukban előnkbe
jövén, etőkélletten megváltta: hogy ő megkereszteltetni, és
a római k. katolikus hívek társaságába felvétetődni ki-
vánt, - melly változhatlan akarójánál fogva megkeré-
se az itthelyi Plébános Kelle Ernőhez Uras, hogy ő legfel-
sőbb helyről érkeresse, és 1847. évben 11. 11. 1847. alatt kelt
legkényelmeseb Intézkedésnek rendelésénél fogva, - minde-
kanna más több egy évhét hogy eme idővör, etőkélletten plébá-
nokban vagyon, - annak után is módjával, a "Smilgán" k. k.
Helytartó Tanácsról, - hogy megmárvithatlan példéla is kíván-
tása szerint minél előbb megkereszteltetése kért, engedelmét kí-
rjen, és nyenni kíváskedjék. Mellynek nagyobb híveleül a
dánk ezen közönségében kapnálni sokora pecvétéinkkel
erővített bizonyítóg levélünk. Zomborban November hó 20-
1847. évben.

Ambrosovits János
Tanácsnok.

Derevsky Miklós
Zomborvárosi Plébános

Topolya 1883. Május hó.

Bosko Tirza
Engländer Lajos
jegyesek.

BOSKÓ/ BOSKOVICH TERÉZIA MEGKERESZTELKEDÉSE

— **Áttérés a kath. hitre.** Boskó Tirza izraelita vallású s topolyai illetőségű okleveles tanítónő, a történelmi társulat tagja, f. hó 23-án az érseki palota kápolnájában a főm. Bibornok-Érsek ur Ö Eminenciájára kezeiből felvette a szent keresztséget. A keresztanyai tisztet méltóságos Bovánkovics-Kuhl Francziska urnő volt kegyes teljesíteni. A megkeresztelt még ugyanazon napon házasságra lépett Engländer Lajos szintén topolyai illetőségű kereskedővel. Az esketési szertartást Majorossy János praelatus, székesegyházi kanonok úr ő méltósága végezte a jezsuita atyák templomában, hol hasonló szertartás a templom fennállása óta még nem fordult elő.

- Boskó Teréziát Haynald Lajos érsek személyesen keresztelte meg. Házasságot pedig megbízottjának, Majorossy János c. püspök és kanonok asszisztenciájával kötöttek a kalocsai Jezsuita templomban. A cikk megemlítette, hogy Boskó Terézia okleveles tanítónő volt.
- Az ügy érseki pártfogásának hátterében Haynald Lajos és az Engländer család már régebb óta tartó ismeretsége állt. A jelentős vagyonnal rendelkező család egyes vállalkozásai a kalocsai érsekség területét is érintették a későbbiekben, ahol számíthattak Haynald támogatására. Erről tanúskodnak a Levéltárban fennmaradt levélváltásaik.

Engländer

regak. resp. 6/11. 1877.

Ihre Excellenz

zufrieden mein Auftragn kann ich
ein von Ihnen könnte mich kürzen
Anciens bei Ihre Excellenz zu
fahren.

Ihre Excellenz
Leopoldin von Franzosen
Charlotte Engländer

Budapest 6. November 1877.

Engländer.

Ihre Eminenz resp. 10/6 1882.

Indem ich für die Einigung Gänze auf Wunschvoll
krieff, an lauch ich mir die angabenen Auftragn,
ob es möglich werden könnte, daß ich in
Mutter und ich auf die und gesonderte Procta in
Odece welche gänzlich laucherei auf unsem Namen
unsem gefesselt ist - ein Verlust von 25.000 fl
zu ersetzen, welche selbstständig auf das Gut
bezugsweise werden würde; es sind uns als Kauf =
Stellung 45.000 fl angabolen, wir würden jedoch na =
müßlich mein am 85 jährigen Mutter sehr ungesund
zu einem (Krankheit) greifen, bedürfen aber zur Bezahlung
unserer sonstigen Schuldenarbeiten eines großen
Summe, und würden für die Einigung bei der
Stellung meiner Witten einen Alt der Wohlthätigkeit
bezagen, indem ein Teil des Geldes dazu dienen soll,
meinem Sohn an die Land zu gehen, damit er sich mit
meinem Cousin Posco aus D. Kula Naktar der
Landigen Parzelle, in Popolya meinem Geburtsort
ein großes fruchtbar - Commissionsgeschäft gründen

48

1846

Trauungs- Protocoll.

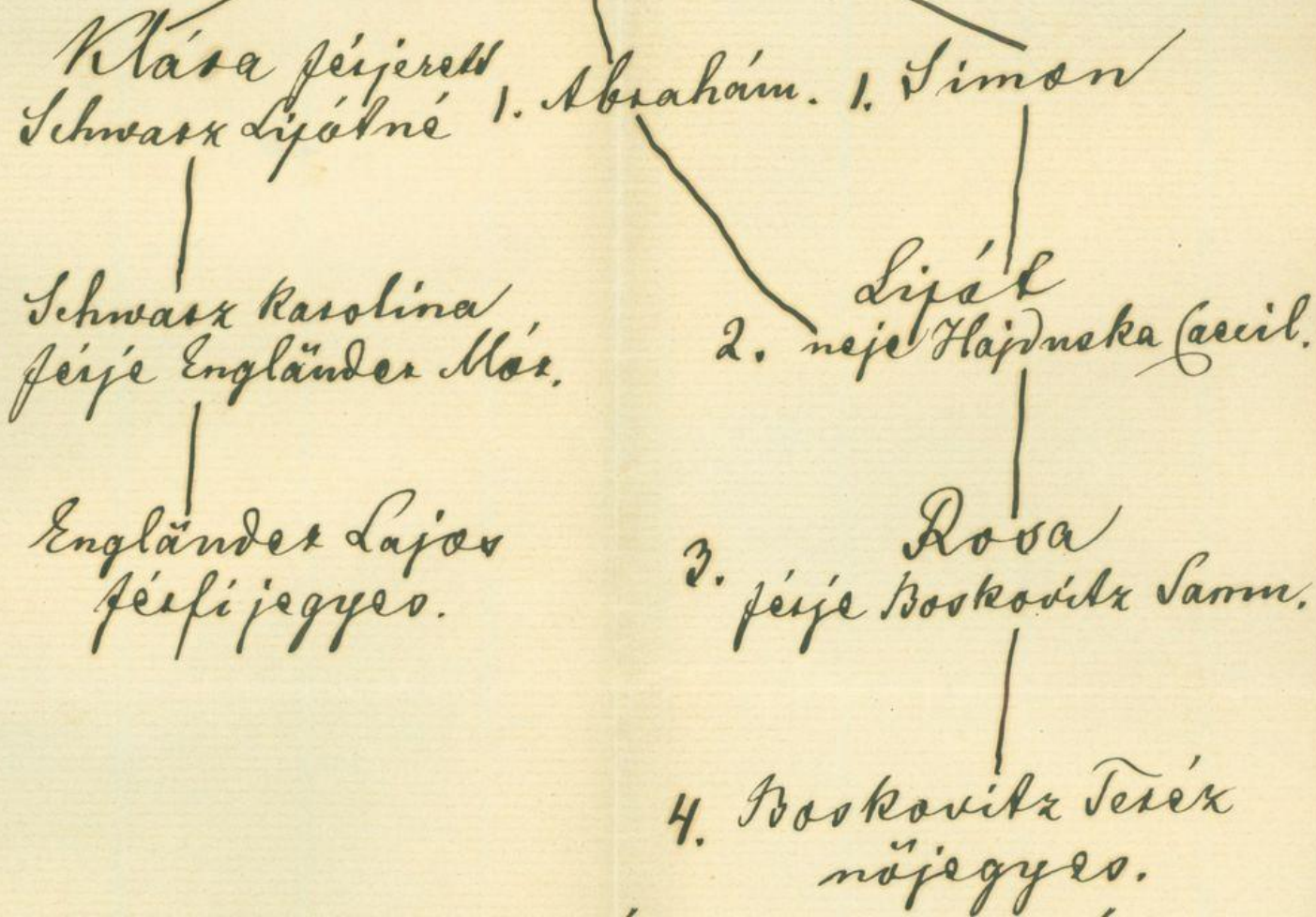
N ^o	Des Bräutigams					Der		Braut			Datum der Trauung			Angabe der ebrigkeitlichen Heurath-Bewilligung	Ort, wo die Trauung vollzogen wurde	Namen der Beistände und der Trauungs-Verrichtenden		
	Vor- und Zuname, Stand, Charakter und Geburts-Ort, toterit oder fremd	Namen, Stand, u. Wohnort seiner Eltern	Wohnort und Haus-N ^o	Alters-Jahre	Stand			Namen und Geburtsort	Namen, Stand und Wohnort ihrer Eltern	Wohnort und Haus-N ^o	Alters-Jahre	Stand						
					ledig	verheirathet	gebüret					Monat	Tag				Jahr	
19	Lindner, Josef Friedemann aus	Elisabet Kalmesdorf	Wien	20	1		Josanna	Anton J. Gm. Mistelbach	Leitzersdorf 226	18	1		Juni	11		Gemeinde	Lanzel	Mowitz, Johann aus des Buben des Bräut
20	Mowitz, Engländer Georgianer aus	Salomon Engländer Georgianer aus	Wien		1		Charlotte	Leopoldine Mowitz		18	1			11		"	"	Mowitz, Johann

Engländer Lajos szüleinek, Engländer Mórnak és Schwarz Saroltának a házassági bejegyzése 1846-ból

Néssokonsági Táblázat.

Társ.

Haydnoka Manó.

Topoča, 1883. sept. 8.

Legkegyelmesebb Uras!

Rövid utazásunkból vissza téve
először legkegyelmesebb Kötele-
ségintésként tartjuk Eminen-
ciádunk meg egy szer-
vakkal te nem ismét-
kötésben meg és igazán
azért kérem, hogy
Kisfőnök adni mind az
jóként, meg az Eminenciád
szólag volt bennünk
elhatározni? Mind a
jóként Eminenciádunk meg
hatalmi egy ember-
éle-
K

is, van azonban egy
mit meg azt kívánok
váltam bátor Hegy-
ségeidnek fel-
mint akkor is istan-
az Angyalok háral-
lehetőség. Gyakran fel-
kelt Eminenciád kegyes-
nyel, araképre, s igen-
legbájosabb érte-
lenni, el kérem, hogy
éreztem akkor, mid-
nemcsak volt alkalom-
gyes láthatni, s az-
att benni hogy "im-
allos O' Kegyes-
K

életed boldogságát
Bosánatok kérem, hogy
nemcsak iránti gondolatok-
sétélmeinket em-
kint bátor-
sént s Prága-
merészen venni,
maradok

Eminenciád iránt
meg boldog-
jé-
szo-
K

Engländer János

WERTHEIMER JOZEFIN KERESZTELÉSI ÜGYE 1910- BEN

- Kérvényező: Wertheimer Jozefin és Váli Gyula mérnök. Házasságot kívánt kötni 1910-ben az izraelita Wertheim Jozefinnel. Kulunchich Pál, a szabadkai Szent György templom plébánosa kérte az Érseki Hatóság állásfoglalását az ügyben.
- A házasság akadályai: Jozefin az előző férjétől, a szintén izraelita Katona Imrétől elvált. Váli Gyula törvényes felesége, aki katolikus volt, élt. Így Váli Gyula nem köthetett egyházi házasságot újból, csak polgárit. Váli azonban szeretne volna ebben az esetben is, hogy Jozefint megkereszteljék, mondván *„szeretné őt a keresztény vallás hívőjének ismerni, valamennyi fölött saját családjának ősi vallásába, a katolikus egyházba szeretné felvételni keresztség útján, még a polgári kötés előtt”*.
- Kulunchich Pál plébános levélben tájékoztatta a hatóságot, hogy Váli úgy nyilatkozott, ha nem sikerülne Jozefint megkereszteltetni, akkor más keresztény felekezetbe fogja kérni felvételét. Válinak tehát kiemelten fontos volt, hogy felesége keresztény legyen. Talán családjának, környezetének akart ezzel megfelelni? Ez pontosan nem derül ki az iratokból.
- Városov Gyula érsek azt válaszolta a plébánosnak: hogyan lehetséges, hogy valaki földi célból, Váli Gyulával kötendő polgári házassága miatt kéri felvételét a katolikus egyházba.

DR. HERCZOG LÍVIA ÉS KLÁRA KERESZTELÉSI KÉRELME

- Anyjukat, Goldschmidt Irmát (1890-1921) korán elvesztették. Apjuk, Herczog László (1882-1944) szabadkai fakereskedő egy internálótáborban halt meg.
- Dr. Herczog Lívia (1912-1960) és Klára 1944-ben kérték felvételüket a katolikus egyházba. Ez ügyben kért engedélyt a keresztelésre Budanovich Lajos, a szabadkai Szent Teréz plébánosa.
- Dr. Herczog Lívia az 1930-as években végezte orvosi tanulmányait. A II. világháború után tüdőgyógyász szakorvosként a Szabadkai Tüdőközpont vezető főorvosa volt tizenöt éven át, korai haláláig. Családja nem volt. Vagyonának nagy részét betegeinek gyógyítására fordította. Szabadkán is népbetegség és a szegény emberek leggyakoribb betegsége volt a tbc. A gümőkórt hatásosan csak az 1944-ben feltalált streptomycinnel lehetett gyógyítani. Az akkor még csak Amerikában beszerezhető és rendkívül drága szert a doktornő megvásárolta és ingyen gyógyította vele szegény sorsú betegeit. A doktornőn kívül talán csak a Jóisten tudja, hány ember életét mentette meg így. A saját egészségével mit sem törődve egy elavult röntgengéppel vizsgálta betegeit, és a nagy dózisú háttérsugárzás áldozatává vált.

KFL.I.a. Baptismus. 2801. sz. 1944. Budanovich Lajosnak, a szabadkai Szent Teréz plébánosának levele

Főispáteleendő

Érseki Hatoságnak!

Kalocsa

Dr. Herczog Lívia orvosnő 32 éves és
Lajos Herczog Klára 31 éves izraeli leányok itt
maradtak szüleik nélkül és régi vágyukat
szereleket elérni, hogy a katolikus hitre térje-
nek át.

Fiatalabb korokban, mint mások
katolikus leányokkal jártak; nagy leír-
ásuk szent hitük és előke ismételtük
kifejezték hogy nem a zsidó törvényből
való felelősközlés hanem becsületes
höl akarunk katolikus leányok lenni.

Kéri a Főispáteleendő Érseki Ho-
tóságot hogy az ő felvételüket a katolikus
egyházba engedélyezni kegyelmezjen
Budanovich Lajos
plébános

- Herczog László, Livia és Klára nevét a szabadkai gettójegyzékben olvashatjuk (Istorijski Arhiv Subotica)

-43-

F.sz.	Név.	Anyja neve.	Szül.év.	Vallás.	Fogl.	Lakás.	Megjegyz.	Neme.
1032.	Hermann Ernő.	Glied Sarolta.	1894.	izr.	keresk.	Jókai 41.	erdőirtó.F.	
1033.	"	Emma, Kunecz Adel	1924.	"	-	Gárdonyi 60.		N.
1034.	"	Édit, Rosenfeld Kornélia.	1920.	"	tiszv.	Jókai 41.		N.
1035.	özv.Hercl Gyuláné, sz.Lóvy,Helén.	Steiner Julia.	1874.	"	htb,	Láng u 16.		N.
1036.	Hercl Simonné, sz.Vigh Jolán.	Hubert Riza.	1897.	"	varonő.	Szemelvevész 9.		N.
1037.	Hercl Simon,	Trébits Mária	1894.	"	ill.szer.	"		F.
1038.	" Pálné sz. Sónberger Éva.	Deutch Margit,	1926.	"	htb.	Gárdonyi 3.		N.
1039.	Hercl Pál.	Lóvy Margit.	1925.	"	tanuló.	Baros u 5.	munka szolg.	F.
1040.	" Jenőné, sz. Lóvy Margit.	Fleissmann Fány.	1899.	"	htb.	"		N.
1041.	Hercl Jenő.	Schvarc Berta.	1891.	"	droguista.	- ,	hadifog.	F.
1042.	Hercóg Hermina.	Kóhn Berta.	1881.	"	htb,	Vámpalota 11.		N.
1043.	" Istvänné, sz.Braun Stefánia,	Sonenfeld Helén,	1898.	"	htb.	" 34.		N.
1044.	Hercóg István.	Hischfeld Paula,	1900.	"	tisztvis.	" 37.	munka szol.	F.
1045.	" Róza,	Kóhn Berta.	1878.	"	htb.	" 11.		N.
1046.	" József,	" "	1880.	"	-	"		F.
1047.	" Pálné sz. Kaufmann,Irén.	Weisz Cecilia,	1909.	"	htb.	Hothi M.13.		N.
1048.	Hercóg Éva.	Kaufmann Irén.	1935.	"	tanuló.	"		N.
1049.	" Péter.	" , "	1938.	"	-	" ,		F.
1050.	dr. " Livia.	Goldsmidt Irma.	1912.	r.kath.	orvos.	Csáki 2.		N.
1051.	" Klára.	" , "	1913.	"	htb,	"		N.
1052.	" László.	Taussig Hellén.	1883.	izr.	keresk.	- internálva.		F.
1053.	" Jakabné sz. Schreier	Berga Róza,	1878.	"	htb,	Botond 3/a.		N.

Törzsszám:

DL 1450

Törzslap.

Budapest, 1945

V hó *23* nap.

Név:

Herczog Klára

Szül. hely:

Magdolna

Csal. áll:

1913

Anyja neve:

Göblöschmidt

Volt áll. lakhelye:

"

Jelenlegi lakhelye:

Görlitz

Foglalkozása:

Épít. munkás

A következő ruhaneműek kiadását kérjük:

..... napra
szóló élelmezés kiadható.

Úti csomag kiadható.

.....ig
természetbeni ellátás kiadható.

Ötthonba beutalva.

felsőkabát	felsőkabát .....
zakó	ruha .....
nadrág	szoknya .....
ing	blúz .....
alsónadrág	nadrág .....
cipő	kombiné .....
harisnya	harisnya .....
.....	cipő .....

1450 azaz
pengő készpénzsegély kifizetendő.

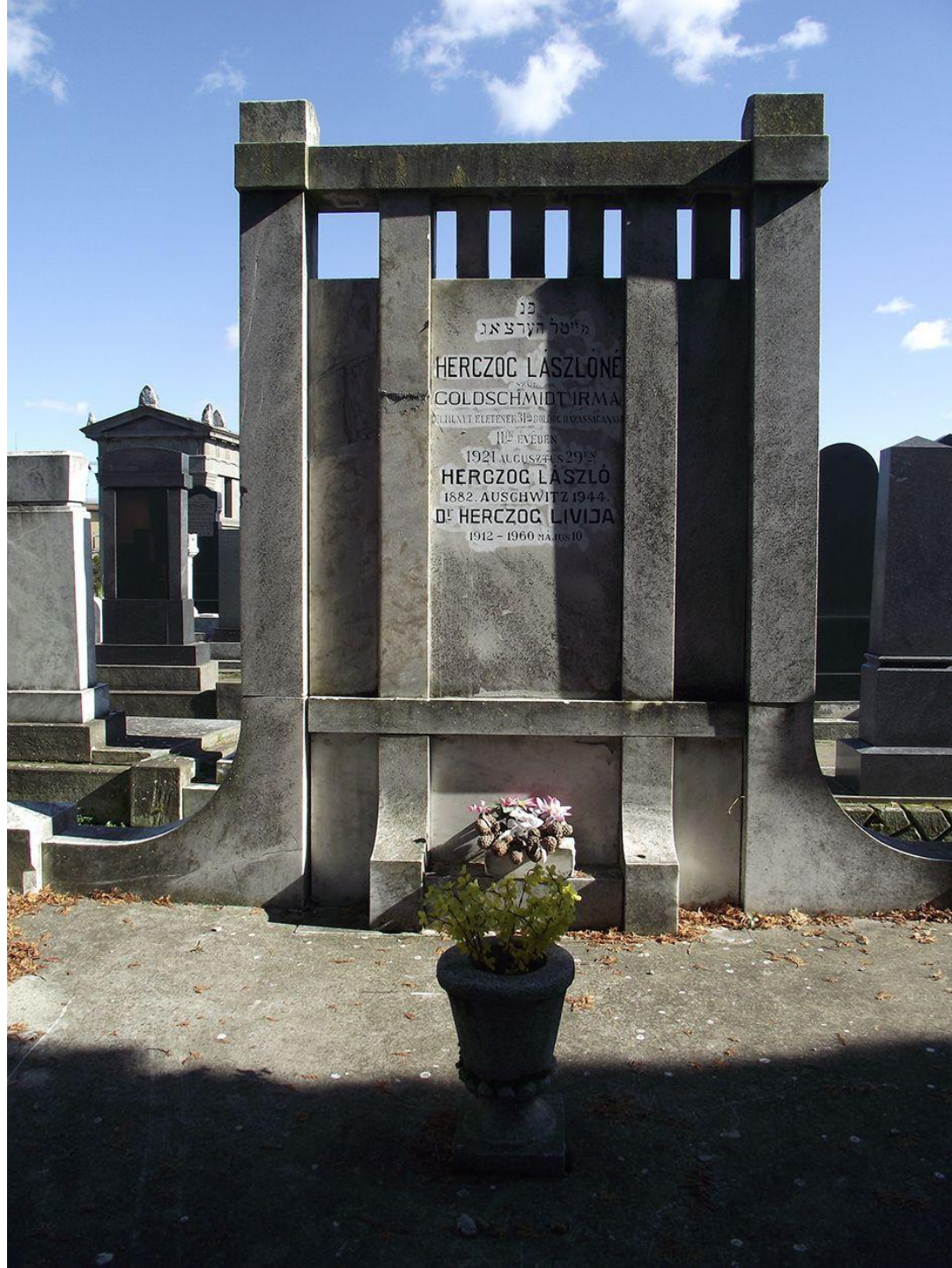
fenti összeg felvételét igazolom.

Herczog Klára

Megjegyzés:

Herczog Klára
Deportáltakat Gondozó
Országos Bizottság által
kiállított törzslapja

A Herczog-család sírköve a szabadkai Izraelita Temetőben

Köszönöm a figyelmet!

Lakatos Adél (levéltáros, KFL):

Izraelita női sorsok a Bácskában, a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár iratainak tükrében

(Előadás-szöveg, Szabadkai Levéltári Nap, 2024. szeptember 20.)

2.dia. Előadásomban a kalocsai főegyházmegye déli részén élő izraelita közösségek egy-egy jellemző női sorsát szeretném bemutatni Levéltárunk zsidósággal kapcsolatos iratanyaga alapján, mely számos adalékkal gazdagítja az egykori bácskai zsidó közösséghez tartozó nők történetét is. Feltárásukkal egyéni életutak és családtörténetek rekonstruálhatóak.

Az *A catholica* egyházkormányzati címszó alatt az érsekség területén élt másvallásúakkal, mint pl. az izraelita közösségekkel kapcsolatos, az érseki hatósághoz küldött jelentéseket és leveleket őriz a Levéltár. A *Baptismus* ill. *Conversio* tárgyszavak alatt többek között izraeliták vallásváltoztatással járó kérvényeit is megtalálhatjuk, melyek gyakorlatilag a 19. században végig, az 1867. évi, a zsidóság teljeskörű emancipációját kimondó törvény után is jellemzőek voltak. Az 1941-1944 közötti vészorszak idején a vallásváltoztatással járó kérések pedig tömegessé váltak. Az eddig említett két forráscsoport iratai tehát az emberi élet fontos fordulópontjain hozott döntésekkel, vallásváltoztatással, vagy ahogy nevezték kikeresztelkedéssel kapcsolatos.

A katolikus egyházba lépő zsidóságot éppúgy sújtották a zsidótörvények, mint azokat az izraelitákat, akik megmaradtak őseik hitében. A kikeresztelkedettek védelmével és támogatásával foglalkozó Szent Kereszt Egyesület fővédnöke Zichy Gyula kalocsai érsek volt. Az egyesület iratanyaga a *Politica* megnevezésű egyházkormányzati címszó alatt található.

3. dia. Egy-egy kereszttelkedi kérelem, vallásváltoztatás háttérében gyakran összetett, személyes, lelki, motivációk ill. az egyéni életutakat befolyásoló történelmi események álltak.

A gyors gazdasági fejlődés és az urbanizáció mélyreható változásokat hozott a bácskai zsidó közösségekben is. A polgárosodással és az emancipációval együtt járt a hagyományos női szerepek változása-átalakulása. A lányok iskoláztatásánál a 19. század második felében pl. erősödött a négy-hat osztályt végzettek aránya. Többször említették a keresztség felvételét kérők, hogy katolikus környezetben nevelkedtek és a kalocsai iskolánövérék valamelyik zárdaiskolájában tanultak. 1886-ban pl. a nővérek által működtetett szabadkai Tanítónőképző tanulóinak egynegyede izraelita volt.

Ugyan a zsidó nők munkavállalása nem volt jellemző, mégis volt néhány olyan ágazat, ahol tipikusabban találkozhatunk velük. Ilyenek voltak pl. egyes

kereskedelmi-ipari tisztviselői pályák. Majd az I. világháború után megjelentek körükben az első orvosi tanulmányokat folytató nők is. Művészeti pályára azonban elvértve léptek. A szociális szférában találkozhatunk még velük. Ilyen célokat szolgált pl. a Szabadkai Izraelita Nőegylet.

A közvetlen környezet, annak elvárásai, a változó női szerepek mind-mind hatással lehettek arra, hogy egy-egy izraelita nő felvételét kérte a katolikus egyházba. A személyes okok között gyakran találkozhatunk a család, a szűkebb környezet pozitív, vagy elutasító attitűdjével. A traumatikus élmények (gyermek elvesztése, ostrom-hadi helyzet), hivatali előrelépés, az egyéni boldogulás reménye, a házasságkötés is fontos szempont lehetett. Ez utóbbi volt egyébként az egyik leggyakoribb indok a keresztlési kérvényekben. A leendő férj és családja sok esetben elvárta, hogy a jövőbeni feleség felvegye férje vallását. Ilyen esetekben kérvényezték a keresztség felvételét, melyre az illetékes rabbinál való kijelentkezés, a megfelelő hitoktatás és meghatározott próbaidő után került sor. Ezek voltak azok az ún. alaki feltételek, melyeket az érintetteknek el kellett fogadniuk. Ez alól csak az 1930-as évek végétől, a zsidóság jogfosztását hozó törvények elfogadásától adott felmentést az Érseki Hivatal. Az 1941-1944 közötti vészidőszak idején a vallásváltoztatással járó kérések tömegessé váltak.

A világtörténelem eseményei, majd a II. világháború idején a zsidóság fokozatos jogfosztottsága, kiszolgáltatottsága felerősítette ezeket a folyamatokat. Az 1941-1944 közötti vészidőszak idején a bácskai településekről benyújtott keresztlési kérelmek száma megsokszorozódott. Az 1944. évi átkeresztlések nagy része április-májusban történt. 1944. május 9-én Ijjas József érseki biztos az Érseki Hatóságnak küldött jelentésében arról számolt be, hogy valóságos „kikeresztlési üzem” működött Szabadkán, a Szent Teréz plébánián. Ennek háttérében az állt, hogy 1944. április. 26-án és az azt követő napokban gyűjtötték össze gettóba a bácskai zsidóságot, majd május-június folyamán szállították el őket négy transzporttal.

A továbbiakban néhány olyan bácskai női sorsról lesz szó, melyeket a kalocsai iratok őriztek meg a számunkra.

4. dia. A Baptismus tárgyú feudáliskori iratanyagából ismerhetjük meg Ehrlich Mária és testvére, Mózes megkeresztlésének történetét. A levelet, melyekből kibontakozik előttünk az ő sorsuk, Kelle Ernő zombori plébános írta a kalocsai Érseki Szentszéknek. Ezek a dokumentumok több életrajzi adalékot is tartalmaznak.

A plébános 1845. évi leveléből tudhatjuk meg, hogy az izraelita Ehrlich Mária Szegeden találkozott a katolikus Malenovits Istvánnal. Malenovits ugyanis, hogy szülőföldjén, Zomborban az asztaloscéh teljes jogú tagja lehessen, azaz

asztalosmester legyen belőle, legényként, vándorévei alatt a kor szokása szerint több városban is megfordult. Majd Szegedre érkezett, ahol megbetegedett és heteken át súlyos állapotban feküdt *„végre mindenkitől elhagyatott, várva várta a megvigasztaló halálát”*- írta a plébános. A *„már igazán szólva, a magáról mit se tudó”* Malenovitsot a szomszédságban cselédként szolgáló 19 éves izraelita hajadon, Ehrlich Mária szánta meg és kezdte el ápolni. Ehrlich Mária hódmezővásárhelyi származású volt, ahol apjával és testvérével, Ehrlich Lőrincsel nagy szegénységben élt. Ezért volt szükséges Máriának cselédként munkát találnia. Miután Malenovits István felgyógyult, a fiatalok egymásba szerettek *„midőn így több holnapokig gyakrabban társalkodtak volna, végre Malenovits a jó lelkű izraelita nőbe belészeretett, szerelmét tudtára adván, s kéri az egyébként nem meg vető arcú Ehrlich Máriát, fogadná el háladatosságának zálogául szerelmét, s ha tetszenék kezét is”*- számolt be Kelle Ernő a fiatalok kapcsolatának fejlődéséről. Ehrlich Mária igent mondott. Ekkor a fiatalok a fiú szülőföldjére, Zomborba mentek. Malenovits felkereste Kelle Ernő plébánost és előadta neki házassági szándékát. Az ügyben a plébánosnak ki kellett kérnie az érseki szentszék véleményét. A válaszban a szentszék kifejtette, hogy katolikus nem köthet házasságot zsidóval. Továbbá felhívta a plébános figyelmét, hogy vigyázzon, nehogy ez a botrányos eset megismétlődjön Zomborban, ti. hogy egy ifjú még a katolikus egyházból is hajlandó legyen kilépni, csak hogy feleségül vehesse élete szerelmét. Nyilván tartottak tőle, hogy a példa esetleg „ragadós” lehet. A szentszék azt javasolta, hogy a lány inkább keresztelkedjen meg. A plébános úgy látta, hogy erre kicsi az esély, mivel Ehrlich Mária ragaszkodott ősei hitéhez. Két évvel később, egy következő levélváltásból azonban kiderül, hogy Mária mégiscsak megkeresztelkedett Zomborban.

5. dia. Majd a házaspár Nagybaracskára költözött. Ide fogadták be Ehrlich Mária 16 éves testvérét, Mózeset. Mózes velük élve egy idő után maga is kérte felvételét a katolikus egyházba. A nagybaracskai plébános 18 éves koráig nem volt hajlandó őt megkeresztelni. Így ismét a zombori Kelle Ernőhöz fordultak, akiben jól látszik a levélből, hogy mennyire nagy bizalmuk volt. Itt került sor tehát 1847-ben Ehrlich Mózes megkeresztelésére.

6. dia. Haynald Lajos kalocsai érsek személyes iratai között található az izraelita Bosko/Boskovich Terézia/Tirza megkeresztelésével kapcsolatos aktacsomó. A katolizálásra azért volt szükség, hogy házasságra léphessen a topolyai Engländer Lajossal, aki egyébként korábban maga is izraelita volt. Az, hogy az érsek személyesen foglalkozott az ügygel és ő maga keresztelte meg Teréziát, nem volt egyedülálló eset. Szintén ő keresztelte pl. az előkelő bécsi,

izraelita Glaser-család leányait, akiket Auersperg Anna hercegnő és Zichy Ödön gróf, titkos tanácsos ajánlott az érsek figyelmébe.

7. dia. Boskó Terézia megkeresztelkedéséről és házasságáról a Kalocsai Néplap is hírt adott, ahogy a dián láthatják az erről szóló cikket. A keresztelőre a kalocsai Érseki Kápolnában került sor. A szertartást maga az érsek végezte. Majd képviselőjeként Majorossy János kanonok a kalocsai jezsuita templomban összeadta Boskó Teréziát és Engländer Lajost.

8. dia. Az ügy érseki pártfogásának hátterében Haynald Lajos és az Engländer család már régebb óta tartó ismeretsége állt. A jelentős vagyonnal rendelkező család egyes vállalkozásai (pl. puszták bérlése, állatkereskedelem) a kalocsai érsekség területét is érintették, ahol számíthattak Haynald támogatására.

9. dia. Erről tanúskodnak a Levéltárban fennmaradt levélváltásaik.

10. dia. Nemcsak Engländer Lajos, hanem édesanyja, Engländer Mórné, szül. Schwartz Sarolta is levelezett különféle ügyekben a főpásztorral. Két Haynaldhoz címzett levelét láthatják a dián. Így nem véletlen, hogy a keresztelés előkészítésével (pl. időpont- és helyszín egyeztetésével) az érsek személyesen foglalkozott.

11. dia. A fiataloknak a vérrokonság alóli felmentésre is szükségük volt, ahogy azt a dián láthatják. Ez a rokonsági fokozatot bemutató dokumentum is része a Boskó-aktának. Ugyanis Engländer Lajos nagyanyja, Hajduska Klára (Schwarz Lipótné) és Boskovich Terézia dédapja, Hajduska Simon testvérek voltak. Ezenfelül Hajduska Simon felesége, Fischer Cecília korábban Simon testvérének, Ábrahámnak volt a felesége. A házasság gyermektelen maradt és Ábrahám halála után Cecília Simonhoz ment feleségül. A másik nehézséget az jelentette, hogy Terézia apja tartott attól, hogy lánya megkeresztelése hátrányos érinti majd kisebbik lánya és a család jövőjét. Kaszinóban működő üzletét a helyi izraeliták hanyagolni fogják majd.

12. dia. Boskó Terézia keresztelőjére és házasságkötésére 1883. augusztus 23-án került sor. A fiatalok ezután is több levelet írtak Haynaldnak, melyben köszönték pártfogását és beszámolták életük eseményeiről. A dián Terézia magyarul írt levelét láthatják.

13. dia. 1910-ben kereste fel Wertheimer Jozefin és Váli Gyula mérnök Kulunchich Pált, a szabadkai Szent György templom plébánosát. Jozefin szeretett volna megkeresztelkedni és polgárilag egybekelni Váli Gyulával. Katolizálása a leendő férjnek úgy tűnik nagyon fontos volt. Úgy nyilatkozott, hogy *„szeretné őt a keresztény vallás hívőjének ismerni, valamennyi fölött saját családjának ősi vallásába, a katolikus egyházba szeretné felvétetni kereszttség útján, még a*

polgári kötés előtt”. Az egyházi házasságnak ugyanis két alapvető akadálya volt. Váli Gyula törvényes felesége, aki katolikus volt, még élt. Így Váli Gyula nem köthetett újabb egyházi házasságot. Jozefin pedig elvált férjétől, az izraelita Katona Imrétől. Az idézetben szereplő lelki tényezőkön kívül pontosan nem derül ki a levelekből, hogy miért is volt ennyire fontos Váli Gyulának, hogy felesége katolikus legyen. Talán a család, a közvetlen környezet elvárásainak akart megfelelni? Az érseki hatóság nem járult hozzá a keresztelőhöz. Az indoklás szerint az kevés, hogy valaki földi célból kéri felvételét a katolikus egyházba, egy polgári házasság miatt és nem pedig belső meggyőződésből.

14. dia. A következő dián Herczog Livia (1912-1960) tüdőgyógyász és Klára keresztelési kérvénye látható. Anyjukat, Goldschmidt Irmát korán elvesztették. Apjuk, Herczog László 1944-ben egy internálói táborban halt meg.

Dr. Herczog Livia (1912-1960) az 1930-as években végezte orvosi tanulmányait. A II. világháború után tüdőgyógyász szakorvosként a Szabadkai Tüdőközpont vezető főorvosa, valamint a szabadkai Egészségügyi Középiskola igazgatója volt. Családja nem volt. Vagyonának nagy részét betegeinek gyógyítására fordította. Szabadkán is népbetegség volt a tbc. A gümőkört hatásosan csak az 1944-ben feltalált streptomycinnel lehetett gyógyítani. Az akkor még csak Amerikában beszerezhető és rendkívül drága szert a doktornő megvásárolta és ingyen gyógyította vele szegény sorsú betegeit. Sok ember életét mentette meg így. A saját egészségével nem törődve, egy elavult röntgengéppel vizsgálta betegeit, és a nagy dózisú háttérsugárzás áldozatává vált.

15. dia. Testvére, Klára neve a szabadkai gettójegyzékben látható.

16. dia. A következő vele kapcsolatos dokumentumot Görlitzből való hazatérésekor 1945. május 23-án állította ki a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság.

17. dia. A Herczog-család síremléke a szabadkai Izraelita temetőben található. Ezt látják most a dián. Itt nem szerepel Herczog Klára neve.

18. dia. Vizsgálódásunk mikrotörténeti jellegű volt, a bácskai zsidó közösség egy-egy, Levéltárunk dokumentumai által rekonstruálható női sorsát kívántuk bemutatni. Ezek a történetek bár csak apró mozaikoknak tűnnek a nagy történelmi események hátterében, mégis összeillesztve sok újadalékot szolgáltathatnak ezeknek a folyamatoknak a megértésére, feltéve, ha a megfelelő kérdéseket tesszük fel velük kapcsolatban.